SANSKRIT-INSCRIPTIE TER EERE VAN DEN JAVAANSCHEN VORST ER-LANGA.

DOOR

Dr. H. KERN.

In het Museum van oudheden te Calcutta vindt men twee groote steenopschriften afkomstig van Java. Wanneer en hoe die monumenten naar de hoofdstad van Britsch-Indië overgebracht zijn, schijnt niet geboekt te wezen, maar het lijdt m. i. geen twijfel, of ze zijn ten tijde van het Engelsch tusschenbestuur onder Raffles naar Calcutta verscheept. Vermoedelijk heeft Raffles zelf daartoe last gegeven, want omtrent een ander gedenkstuk, den beruchten Minto-steen, die thans in Schotland nabij Hawick bewaard wordt, weten wij uit de beste bron, dat genoemde bewindsman dien ten geschenke zond aan den toenmaligen opper-landvoogd van Engelsch Indië, Graaf Minto. »I am very grateful", schrijft deze laatste in eenen brief, gedagteekend 23 Juni 1813, aan Raffles, »for the great stone from the interior of your island, which you tell me, in your letter of the 5th May, was put on board the Matilda. — I shall be very much tempted to mount the Javan rock upon our Minto Craigs, that it may tell eastern tales of us, long after our heads are under smoother stones".¹⁾

Men kan niet zeggen dat die overbrenging van bedoelde gedenkteeken der Javaansche oudheid gestrekt heeft ten bate der wetenschap. Integendeel. Had men die overblijfselen eener verdwenen beschaving rustig gelaten waar ze waren, dan zouden ze voor degenen die het meeste belang er in stellen lichter toegankelijk geweest zijn en eerder de aandacht van het geleerd publiek getrokken hebben dan thans het geval is. Natuurlijk heeft Raffles zulks niet voorzien, en het zij verre van mij hem een verwijt te maken van

hetgeen hij deed, maar toch meen ik dat zijn voorbeeld de verzamelaars van oudheden tot voorzichtigheid moet aansporen. Alle voorwerpen die veiliger te bergen zijn in de zalen van een museum dan elders, omdat ze anders blootgesteld zouden wezen aan de verderfelijke invloeden van het klimaat of aan de vernielzucht en onverschilligheid eener barbaarsche bevolking, schrome men niet van de plaats waar ze gevonden worden weg te voeren, maar waar geen gevaar te voorzien is, late men ze liever waar ze zijn. Bij wijze van voorzorg, kan men van beelden en opschriften nauwkeurige copiën maken, hetzij lichtbeelden of afdruksels naar gelang van omstandigheden, en verder de afdruksels in gips overbrengen, opdat men altoos een getrouw beeld van 't oorspronkelijke bezitte, indien 't laatste onverhoopt schade mocht lijden.

De twee bovenbedoelde beschreven steenen in 't Museum te Calcutta schijnen daar nimmer een voorwerp van onderzoek te hebben uitgemaakt. Dat laat zich gereedelijk verklaren, als men bedenkt, dat beide monumenten beschreven zijn met Oud-Javaansche letters. Men zal dus niet vermoeden hebben, dat de taal van 't eene stuk zuiver Sanskrit was, want had men dit geweten, dan zou men zeker in eene plaats die zooveel beoefenaren van de heilige taal der Indiërs telt, als Calcutta, niet nagelaten hebben van den inhoud van het stuk kennis te nemen. Toen mijn vriend K. F. Holle te Garoet, aan wiens blik *niets* ontsnapt van hetgeen voor Java's oudheid en geschiedenis van belang is, van het bestaan dier opschriften kennis kreeg, wist hij zich afdruksels van beide stukken te verschaffen; het eene, waarvan hij terstond zag dat het in 't Sanskrit gesteld was, zond hij mij toe, met het verzoek den inhoud bekend te maken. Bij de ontcijfering bleek mij al spoedig, dat het opschrift èn om den persoon die daarin verheerlijkt wordt èn om de vermelding van enkele geschiedkundige feiten hoogstbelangrijk was, zoodat ik besloot den Sanskrit-tekst — voor zooverre die leesbaar was — met eene vertaling uit te geven.

Ik zeide daar »voor zooverre die leesbaar was'', omdat de karakters op veel plaatsen, vooral in het middengedeelte, te onduidelijk zijn, althans voor mij, om er geheele volzinnen van te herstellen. Of die onleesbaarheid een gevolg is van

de omstandigheid dat de steen van aard week is, zoodat de omtrekken der letters tengevolge van afschilfering niet meer te onderscheiden zijn, dan wel of het afdruksel niet met de noodige zorg behandeld is, durf ik niet beslissen. Iets zonderlings is het dat hier en daar tusschen de regels flauwe sporen van letters zichtbaar zijn, zoodat het, oppervlakkig beschouwd, den schijn heeft alsof de steen een palimpsest is. Nu heb ik wel eens gehoord van koperplaten, die men na min of meer onvolledige uitwissching van eenen ouderen tekst opnieuw beschreven heeft; ook zijn er in Indië voorbeelden dat men op steenen over de oude letters heen, nieuwe gekrabbeld heeft, doch dat men voor een stuk van dien aard als onze inscriptie ter eere van den doorluchtigen Er-lānga is, een reeds vroeger beschreven steen zou gebruikt hebben, is moeilijk te verklaren. Ik geloof niet dat het raadzaam is zich hieromtrent in gissingen te verdiepen vóórdát men de zekerheid erlangd heeft dat diezelfde sporen van letters op den steen zelve te bespeuren zijn. Als vroeger of later een deskundige het oorspronkelijke nauwlettend onderzoekt, dan zal hij dit punt denkelijk tot klaarheid kunnen brengen, en hij zal tevens, daarvan ben ik overtuigd, nog veel kunnen onteijferen van de gedeelten die op het afdruksel weinig meer vertoonen dan witte plekken op een zwarten achtergrond.

De afmetingen van de beschreven oppervlakte des steens, zijn, naar het afdruksel te oordeelen, in hoogte: 1,24 meter; in breedte: 0,95 van boven en 0,86 van onderen. Het aantal regels is 37; dat der strofen: 34. De letterteekens, die eene flinke, geoefende hand verraden, zijn de gewone Oud-Javaansche, zooals men die op gelijktijdige koperplaten aantreft. De spelling geeft weinig stof tot opmerkingen, zooals men uit de transcriptie zien zal. Alleen wil ik hier vermelden dat ten opzichte der verdubbeling van medeklinkers achter eene *r* geen volstrekte consequentie in acht wordt genomen; men vindt nu eens *kīrti*, *pūrwā* e. dgl., dan weder *kīrtti*, *pūrwā*. In tegenstelling tot de gewone spelling, op Java gevolgd, wordt de Anuswāra onmiddellijk vóór sisklanken en *h* niet altijd door den nasalen keelklank vervangen; men vindt *sinha*, *hamśi*, doch ook *wañca*. Regelmatig wordt de Anuswāra aan 't einde der woorden of leden eener

samenstelling geassimileerd aan eene volgende *y* of *w*, overeenstig Pāṇini 8, 4, 59. De in dit geval vereischte Anunāsikā ontbreekt; het is mij ten minste niet gelukt dien te ontdekken. Het is echter volstrekt niet onmogelijk dat het teeken dier Anunāsikā op den steen nog zichtbaar zal wezen, want de copie is over 't algemeen te flauw en te vol spat-ten en vlekken dan dat ik over 't al of niet aanwezig zijn van zekere fijnere teekens een beslist oordeel durf uitspreken. Eindelijk zij opgemerkt dat het klinkerteeken voor den tweeklank *āu* weinig of niet van dat voor *o* verschilt. Daar men in geen enkel geval in twijfel kan staan of door den dichter *o* dan wel *āu* bedoeld is, behoef ik bij dit punt niet langer stil te staan.

De taal van het gedicht is gewoon Sanskrit. Ook van de prosodie valt niets bijzonders te zeggen. Strofe 1—3 en 9 zijn in Āryā-maat; 4, 5, 8, 15, 17—19, 21, 32 en 34 in Çardūlawikrīḍita; 6, 7, 10—13, 16, 20, 22—24 en 31 in Wasantatilakā; 14 in Mañjubhāṣinī; 25 in Pṛthwī; 26, 27, 29 en 30 in Mālinī; 33 in Sragdharā.

Bij de beoordeeling van de niet onverdienstelijke verzen moeten wij in 't oog houden dat de schrijver een lofdicht op Koning Er-laṅga vervaardigd heeft en niet een kroniek. Vandaar dat hij van 's vorsten roemrijke daden gewag maakt op een wijze die wel geschikt was om bij de tijdgenooten, welke met de feiten bekend waren, de herinnering daaraan te verlevendigen, maar niet voldoet aan de behoeften van een nageslacht, hetwelk van den gevierden Javaanschen alleenheerscher weinig meer dan den naam kent. Eene duidelijke voorstelling van hetgeen Er-laṅga alzoo verricht heeft, krijgen wij door het gedicht niet; het verband der gebeurtenissen blijft ons ten eenenmale duister. Met dat al blijft er genoeg over om deze inscriptie hoogstbelangrijk te maken; als bijdrage tot de kennis der oude geschiedenis wordt ze door geene andere oorkonde in waarde overtroffen.

De herinnering aan Er-laṅga, of Air-Laṅga, zooals de naam in Oud-Javaansche stukken pleegt gespeld te worden, ¹⁾

1) Daar *e* en *āi* in onze inscriptie duidelijk onderscheiden worden, moet men aannemen dat het woord *āir*, Maleisch *ayr*, toen reeds in de gewone uitspraak als *er* klonk. Het lijdt trouwens geen twijfel dat de klassieke Oud-Javaansche spel-

is bij de onwetende Javanen sinds lang uitgewischt. Er is mij ten minste geen enkele Babad bekend, waarin zijn naam vermeld wordt. Bij de Balineezzen daarentegen bestaat nog de overlevering dat genoemde vorst in Kediri heerschte en dat onder zijne regeering het eerste bloeitijdperk der Kawi-literatuur valt.¹⁾ Inderdaad weten wij dat eenige der beroemdste Oud-Javaansche gedichten, de Arjuna-Wiwâha, het Smaradahana, de Sumanasântaka, in zijn tijd vervaardigd zijn. Dat er grond is om de Oud-Javaansche vertaling van 't Mahâbhârata in dienzelfden tijd te stellen, heb ik elders aangetoond.²⁾ De eeuw waarin Er-laŋga leefde was reeds bekend uit een zijner schenkingsbrieven³⁾ van den jare 945 Çaka (= 1023 A. D.). Deze datum valt na de eerste der in onze inscriptie voorkomende, en vóór de laatste. Er zijn nog andere onuitgegeven oorkonden van Er-laŋga waarvan de datums met de reeds bekende stroken.

Noch de inscriptie, noch de oorkonden stellen ons in staat om met nauwkeurigheid te bepalen hoever het rijk van Er-laŋga zich uitstrekte, maar ze bevatten ook niets wat rechtstreeks in strijd zou zijn met de overlevering der Balineezzen, dat hij heerscher was van Kediri. Uit het gedicht leeren wij dat hij hoog geëerd werd door den koning van Oost-Java, en dat hij in latere jaren, na eenen tijd van wederwaardigheden, als veroveraar optrad, zijne vijanden in 't Oosten, Zuiden en Westen tuchtigde, en als opperheer van Yawadwîpa troonde in den jare 957 Çaka (1035 A. D.). Eene der onmiddelijke gevolgen van zijne verheffing was de stichting eener kluizenarij, die om haren prachtigen aanleg zóó vermaard werd dat van heinde en verre bezoekers toestroomden om ze te bewonderen. De ligging dier kluizenarij wordt in 't gedicht vermeld; ze lag bij den berg Pûgawat, een Sanskritsche plaatsnaam die »rijk aan betelpalmen" beteekent. Hoogstwaarschijnlijk is Pûgawat slechts eene vertaling

ling in de letterkundige gewrochten en oorkonden een ouder tijdperk der taal vertegenwoordigt, en daaruit volgt dat het Oud-Javaansch zijn vasten vorm als schrijftaal reeds gekregen had vóór de oudste ons bekende stukken.

1) R. Friederich, Voorloopig verslag, bl. 8; 18, vg. (Verh. Bat. Gen. XXII).

2) Over de Oud-Javaansche vertaling van 't Mahâbhârata, bl. 6, vg. (Werken der Kon. Akademie van Wetensch. te Amsterdam, 1877).

3) Kawi Oorkonde V (in Cohen Stuarts uitgave).

van eene oorspronkelijke Javaansche benaming, doch van welke? Dat is niet zoo gemakkelijk uit te maken, en daarom is het dubbel jammer dat men het gedenkteeken van zijne plaats heeft weggerukt om het te begraven in het Museum van eene vreemde stad, waar niemand zich om Javaansche oudheden bekommert. Het is mij niet gelukt eenen bergnaam op te sporen die als eene vertaling van Pûgawat zou kunnen doorgaan.

Uit hetgeen onze inscriptie vermeldt omtrent de afkomst van Er-laŋga blijkt dat hij van moederszijde afstamde van Çrî Îçâna-Tuŋga, heerscher van Java. Zijne moeder, Mahendradattâ, was de dochter van koning Çrî Makuṭa-Waŋça-wardhana, wiens moeder de dochter was van Çrî Îçâna-Tuŋga. Nu komt onder de door Cohen Stuart uitgegeven oorkonden een stuk¹⁾ voor, uitgevaardigd door Çrî Mahârâja Rake Hino Mpu Sindok, Çrî. Îçâna-Wijaya Dharmottunga Dewa, in het jaar 861 Ç. (939 A. D.), zoodat de vraag oprijst of wij in dezen vorst den betovergrootvader van Er-laŋga te erkennen hebben. Ten opzichte der tijdrekening bestaat tegen zulk eene veronderstelling geen overwegend bezwaar. Nemen wij eens aan dat genoemde uitvaardiger van bedoelden schenkingsbrief in 861 Ç. reeds grootvader was en dat zijn kleinzoon, Makuṭa-Waŋçawardhana, ongeveer terzelfder tijd geboren werd, dan is het heel wel mogelijk dat de dochter van dezen laatsten, de moeder van Er-laŋga, omstreeks 't jaar 881 het licht der wereld zag. Is zij op twintigjarigen leeftijd moeder geworden van den held der inscriptie, dan moet deze omstreeks 901 geboren zijn. Veel vroeger kan men zijne geboorte niet stellen, want eerst in 957 bereikte hij het toppunt van macht en roem. Het zou dus volstrekt niet onmogelijk wezen dat de Çrî Îçâna-Tuŋga van het gedicht en de Çrî Îçâna-Wijaya Dharmottunga der oorkonde van 961 één en dezelfde persoon zijn. Men zou zelfs om het vermoeden meer waarschijnlijkheid bij te zetten, de aandacht kunnen vestigen op twee omstandigheden: de eene, dat de dochter van Çrî Îçâna, wier naam als heerschende koningin, Çrî Îçâna-Tuŋga-Wijayâ nagenoeg gelijkloidend is met dien van den vorst der oorkonde, in 't opschrift

1) K. O. XXII.

wordt aangeduid — hoewel min of meer bedektelijk — als eene begunstigster van 't Buddhisme; de andere, dat de schenking van Çrî Îçâna-Wijaya Dharmottunga ten behoeve van een Buddhistisch heiligdom geschiedde. Intusschen zijn deze feiten niet voldoende om eene vaste overtuiging te wekken, en het zal dus beter wezen zich van gewaagde gevolgtrekkingen te onthouden, temeer omdat er nog zooveel onuitgegeven opschriften bestaan, die een tal van ongebruikte gegevens, jaartallen en vorstennamen, bevatten.

De lotgevallen van den held worden door den dichter meer aangeduid dan wel geleidelijk verhaald. Er is in het stuk geen gebrek aan beschrijvende verzen, maar die beschrijvingen hebben betrekking op bijzaken, terwijl de hoofdzaken slechts aangestipt worden. Misschien is de dichter met opzet over sommige gebeurtenissen heengegleden, doch het kan kwalijk aan voorzichtigheid, hoe overdreven ook, toegeschreven worden dat hij zoo bijzonder spaarzaam is met de vermelding van plaatsnamen. Eerder mag men vermoeden dat hij het zooveel mogelijk vermeed Javaansche woorden in zijn verzen te gebruiken. Den naam Er-laŋga, die echt Maleisch-Polynesisch is, *kon* hij niet verzwijgen, maar hij veroorlooft zich toch het woord hier en daar te sanskritiseeren, door 't eerste lid der samenstelling, *er*, water, te vertalen, zoodat de doorluchtige heerscher door hem ook wel Jala-laŋga en Nira-laŋga genoemd wordt¹⁾.

In hoofdzaak vertelt ons de dichter het volgende. Er-laŋga was de zoon van Udayana en Mahendradattâ. Hij werd met groote onderscheiding behandeld door Çrî-Dharmawaŋça, vorst van Oostelijk Java, en verwierf zich door een bezoek aan dien vorst niet weinig aanzien. Niet lang daarna evenwel trof hem het ongeluk dat zijne hoofdstad in de asch werd gelegd — vermoedelijk in een oorlog, doch dát wordt er niet bij verteld. Met eenige getrouwen, bedienden en aanzienlijke

1) *Laŋga*, d. i. slurpen, Nieuw-Jav. *laŋgā*, wordt door den dichter nergens vertaald. In het Handwoordenboek van Roorda wordt *ḥaŋga* opgegeven, maar de stamvorm is *ḥaŋgam*, zooals o. a. blijkt uit eene plaats in den Kantjil: *ḥaŋgaḥḥaŋgaḥḥaŋgam*. Aangaande de eigenaardige vorming van den eigennaam weet ik geen verklaring te geven. In Balineesche HSS. is *laŋga* verhaspeld tot *laŋghya*.

mannen zocht hij een toevlucht in de bosschen, en daar, op den gedenkwaardigen dag van den 13^{den} der maand Mâgha van het jaar 932 Çaka was het, dat hij door zijne getrouwen en de brahmanen, vol vertrouwen, werd gesmeekt, het gansche land in zijne macht te brengen. Van toen af dagteekende zijne zegevierende loopbaan; hij beoorloogde met gunstigen uitslag naburige vorsten; fnuikte in 954 Ç. eene gevreesde vorstin, die afgeschilderd wordt als eene reuzin in kracht, doch niet genoemd; ondernam een tocht naar de zuidergewesten, waar-vandaan hij met buit beladen terugkeerde; wendde zijne wapenen daarna tegen het Westen en versloeg den koning des lands, Wijaya geheeten, op den 13^{den} der maand Bhâdrapada van 't jaar 957 Ç. Een paar maanden later werd Wijaya door zijne eigene troepen verraderlijk vermoord, en op den laatsten dag van Kârttika van hetzelfde jaar plaatste Er-lânga zich op den troon als oppervorst van Java. In de volheid van zijn voorspoed besloot hij tot den aanleg der prachtige kluizenarij op de helling van den berg Pûgawat, wier fraaiheid die van Indra's lusthof evenaarde. Met den wensch dat de koning nog lang leven moge tot heil zijner onderdanen wordt het gedicht besloten.

Ik laat nu de vertaling volgen van den tekst zelven, die hierachter in transcriptie is medegedeeld, voor zooverre ze leesbaar is. Aan de uitgave van een facsimile van het stuk viel niet te denken; daartoe is het afdruksel te gebrekkig, en als bijdrage tot de palaeographie heeft het opschrift geene bijzondere waarde.

V E R T A L I N G.

HEIL!

1. Hulie zij steeds den Schepper (Brahma), die bij de schepping des menschedoms en bij het onderhoud (der wereld) met alle drie Guna's (attributen of hoedanigheden) is toege-

rust, doch bij den ondergang erkend wordt als te zijn Gu-
ñaloos ¹⁾).

2. Hulde zij ook hem, die in de wereld bekend is als de
Triwikrama (d. i. de Driestappige Wishnu), voor wien de
Heer der goden (Indra), zoo groot door ontelbare helden-
daden, zich altijd in vereering buigt.

3. Hulde aan Çiwa, die den grooten Wonderboom (die
alle wenschen bevredigt) overtreft, daar hij, hoezeer een
sthānu ²⁾ zijnde, door zijne volmaaktheden in nog hoogere
mate de wenschen en behoeften der schepselen bevredigt.

4. Leve ³⁾ Koning Er-laṅga, die door zijn ongeschonden
goeden naam en barmhartigen zin de vrouwen volgt; door
het aanhalen van den boog zijne hand een ergen smet aan-
wrijft, en, hoewel een held in den oorlog, door den rug
toe te keeren aan zedeloosheid zich aan vreesachtigheid schul-
dig maakt, en zodoende juist door zijne deugden niet aan
gebreken ontsnapt.

5. Er was een vorst die de kroon spande onder de hoe-
ders der aarde, en eene groote menigte van koningen over-
wonnen had; vermaard in alle drie werelden, en in grooten
heldenmoed een leeuw gelijk. Onder zijn langdurig bestuur
bracht de vergankelijke aarde onmetelijk veel vruchten voort
en genoot zij voorspoed. Het was de met luister, roem en
macht gezegende beheerscher van Java, Çrī-Îçāna-Tuṅga
genaamd.

1) D. i. in den staat van rust of *in abstracto* is Brahma Guna-loos, maar in
den staat van werkzaamheid of als concreet wezen gedacht openbaart hij zich in
de vormen van licht en zedelijke reinheid; van schemer, of in zedelijke opvatting:
gemengd goed en kwaad; en eindelijk, van volslagen duisternis, en geestelijk op-
gevat: van hoosheid en dwaling.

2) *Sthānu* beteekent „paal” en is tevens een naam van Çiwa. De rhetorische
aardigheid ligt tn 't woordje „hoezeer”, dat alleen past als de hoorder *sthānu*
oppervlakkig als „paal” opvat. Dergelijke woordspelingen, die een niet geringe
mate van wansmaak verraden, zijn de trots en wellust der latere Indische dichters.

3) Het juiste gebruik van den imperatiefvorm *jayatān* (eig. zij overwinnaar),
die in het zoogenaamd klassieke tijdperk der Sanskritletterkunde zóó zeldzaam is,
dat Prof. Whitney in zijne Sanskrit Grammar § 571 er geen enkel voorbeeld
van weet aan te halen, toont dat de dichter goed de Indische spraakkunst bestu-
deerd had. Zulks neemt niet weg dat de constructie *yas — dadhat* in den eersten
regel ongrammaticisch is, althans in de klassieke taal geheel ongewoon. Het is
ecker licht te begrijpen waarom hij het deelwoord gebruikt heeft *instede van*
dadhāti, omdat dit laatste niet in de maat paste.

6. Diens dochter, liefelijk door de reinheid van haren inborst (*akaluṣṭhamānasarīśāsaramyā*) en de partij der Budhisten toegedaan (*sugatapakṣasahā*), gelijk aan eene zwaan, die bekoorlijk is door 't verblijf in het reine meer Mānasa (*akaluṣṭhamānasarīśāsaramyā*) en schoone vleugels heeft (*sugatapakṣasahā*); (zij) die de blijvende vreugde was van den phenix der koningen (anders: van de vorstelijke mannetjeszwaan), heerschte als koningin onder den naam van Çrī-Îçāna-Tuṅga-Wijayâ.

7. Toen maakte koning Çrī-Lokapala ¹⁾, een uitstekend vorst, oogverrukkend (in voorkomen) haar tot zijne welbeminde, en (zelf) beroemd om de groote reinheid van zijn gemoed, maakte hij haar, gelijk de (blanke) Melkzee de (zuivere) Mandâkinî, aan zich gelijk in geluk.

8. Uit hem sproot een zoon, uitblinkende in macht en bestemd om de aarde tot sieraad te strekken; die, daar zijn geest steeds gericht was op de bevordering van het welzijn der schepselen, de aarde zegenrijk deed gedijen, en gelijk de luisterrijke Wishnu met onvergelykelijken glans verzezen, onverschrokken *kumbha's* (potten), (namelijk de) *kumbha's* (zwellingen aan de slapen) van de olifanten der vijanden, verpletterde; een vorst der vorsten.

9. Deze onvergelykelijke monarch, bekend onder den naam van Çrī Makuṭawañçawardhana, een zoon in het geslacht van Çrī Îçāna, blonk helder uit in dapperheid.

10. De overschoone dochter van dien vorst, die om de voortreffelijkheid van haar wezen (?) als het ware het rijks-geluk van Java in levenden lijve was, ontving van haren vader den (bij)naam — die ook buiten het eiland populair werd — van Guṇapriyadharmapatnî (d. i. echt-gemalin van den Vriend der Deugd).

11. Er was namelijk iemand van uitnemend zuiver bloed, de uit een beroemd vorstengeslacht gesprotene Udayana. Hij was het ²⁾ die de schoone prinses Mahendradattâ plechtig huwde.

12. Uit hem sproot een zeer schoon kind, Er-laṅga-Dewa

1) Ik denk dat dit hier een eigennaam is, ofschoon men het aan den vorm van 't woord niet zien kan. —

2) Er staat eigenlijk: „wiens naam bekend is” d. i. de voornemens.

genoemd, gelijk Râma uit Daçaratha (en) diens meerdere door zijne voortreffelijke hoedanigheden; hij muntte uit onder allen in den lande en was innemend in allen deele ¹⁾.

13. Toen hij door den heerscher van Oost-Java, zijn aanverwant, die door 't hooren van zijne vele deugden begeerig was hem te zien, eerbiedig uitgenoodigd was geworden op de bruiloft van diens dochter, verbreidde zich de roem van den edelaardigen Er-laṅga weldra allerwege.

14. Niet lang daarna werd zijne hoofdstad, waar zoo lang (?) eene vrolijkheid heerschte als in Indra's rijk, in de asch gelegd. Vergezeld van eene geringe ruitervacht ²⁾, van zijne dienstdoden, en de voornaamsten des volks begaf hij zich naar de bosschen.

15. En toen, in het belangrijke jaar 932 na den Çaka-vorst, den 13^{den} van de lichte helft der maand Mâgha, op eenen Donderdag, kwamen tot den doorluchtigen monarch, Koning Er-laṅga, de onderdanen en de voornaamste brahmanen, met innig verlangen, en, eerbiedig gebogen, richtten zij vol vertrouwen de bede tot hem: »Beheersch het land tot aan de uiterste grens!”

16. Wanneer zijne talrijke tegenstanders vernemen hoe die vorst, na gewijd te zijn tot (toekomstig) keizer, door zijne macht de menigte der vijanden overwon, vreezen zij ook nu nog in 't bereik te komen zijner armen, als waren het slangen, en leeren zij, als het ware, eene wankelmoedigheid die hun vroeger vreemd was.

17. Verscheiden vorsten van Java hebben de inkomsten des lands genoten omdat zij smeekelingen werden bij hun tegenstander; uit kracht hunner koninklijke geboorte genoten hun zonen (?) (weelde) op den koningstroon, maar de doorluchtige vorst Erlaṅga-Dewa, van geslacht een voorganger onder de potentaten, ach, hij heeft alleen een bitteren

1) *Kaldbhirâma* beteekent tevens „Door de kunsten (die hij leerde) behagende” en bekoorlijk door zijne *kald's* d. i. zestiende deelen, van de maan gezegd. De woordspeling *abhirâmo Râmo* gaat in de vertolking natuurlijk te loor; er is niets aan verloren.

2) De lettergreep die ik in de transcriptie oningevuld heb gelaten, vertoont zich als eene onduidelijke *ga* of *ça*, doch dat geeft geen zin. Ik vermoed dat er op den steen *çwa* zal staan en heb dien overeenkomstig vertaald.

vijand: koude en hitte, aan het lichaam te verdragen ¹⁾ terwijl hij rondzwerft over de aarde.

18. Op den troon gezeten, met beide voeten op de hoofden der vasallen; dagelijks samensprekingen houdende met zijne aan de overweging der staatszaken zich wijdende ministers, houdt hij vaak zitting, vergezeld van (dienende) vrouwen en omgeven van helden in schitterenden wapendos, en, hetzij een proces (door zijn rechterlijk oordeel) verloren wordt of gewonnen, altoos is zijn helder inzicht even bewonderenswaardig. ²⁾

19. »Mijn gemaal, die zijne kinderen en mij, hoewel hij ons zeer liefhad, in eens heeft achtergelaten, om te gaan tot de Nymfen des hemels gehoorzaam aan Uw bevel. Gij zijt in de wereld bekend als iemand met een medelijdend hart: hoe kunt Gij dan zoo geheel anders handelen? Waar, o Koning, is Uwe barmhartigheid?» zoo klaagt de vrouw van eenen vijand

20. Zekere (vrome) die naar Verlossing streefde, ; aardsche goederen, dat vuil, zijn een groote vijand voor het erlangen van Een ander die van den koning gewijde spreuken ontving, welke hem (eenmaal) den hemel zouden openen, werd als het ware zijn leerling.

21. »Waarom tracht gij de kluisters (der zinnelijkheid) niet door werkzaamheid te slaken? Waarom hebt gij er behagen in, daarmee behebt te zijn? Wat doet gij, wiens hooge zin (?) geroemd wordt, met die onstuimige begeerte om de genoegens van 't minnespel te smaken? De

1) De dichter gebruikt opzettelijk driemaal hetzelfde werkwoord *bhuj*, dat in onze taal onmogelijk in de hier voorkomende verbindingen met één woord terug te geven is. De lezing *tajjā* is zeer onzeker; men zou eer verwachten *tushtim*, doch er is geen spoor van *u* onder de duidelijk leesbare *t*.

2) De beschrijving van de stiptheid waarmee Er-lānga zijne koninklijke plichten bij de audienties en daarmee gepaard gaande rechtszittingen waarnam, schijnt oppervlakkig beschouwd hier misplaatst, daar de dichter toch wel niet zal hebben willen zeggen dat de koning in later tijd minder nauwgezet was. De inhoud van den eersten regel is kwalijk te rijmen met den staat van iemand die, zooals in de vorige strofe gezegd wordt, »over de aarde zwerft.» In de volgende strofen is er ook veel duisters, niet het minst ten gevolge van de leemten in den tekst. Zooveel echter kan men uit die verminkte volzinnen opmaken, dat de dichter daarin een denkbeeld heeft willen geven van de veelzijdige deugden en talenten waardoor Er-lānga zich onderscheidde.

roem die loutering bewerkt en geeft, blank . . . , die (allen) wordt bestendig geëerd."

22. »Indra hebbe het groote woord onder de onsterfelijken en zij stout in daden; Kubera zal uitdeeling van goederen houden onder zijne afhangelingen en de schare van hulpbehoevenden; Yama zal allen door den dood vereenigen"; zoo verkoos het den Schepper (Brahma), de wereldhoeders . . .

23. Er was een koning; diens edelaardige zoon, Bhîṣmaprabhâwa geheeten

24. En een andere, Adhamâpanuda genaamd, die als Râ-vaṇa in persoon eene overgroote menigte van *adhamâṅga's* bezat ¹⁾. Dien versloeg hij weldra.

25. En onmiddellijk daarop (versloeg) de naar wereldverovering strevende vorst den koningszoon; hij verbrande plotseling diens residentie, zoodat er niets van overbleef, en in het jaar 953 van Çaka blakerde de uitstekende monarch diens steden herhaalde malen.

26. Er was ook in het land eene vrouw van geweldige kracht, aan een reuzin gelijk. Onvervaard trok hij naar haar schier ontoegankelijk gebied. Het was in het ²⁾ jaar 954 van Çaka, dat de koning zich beroemd maakte door dezen prijs te schieten.

27. Gelijk een vlamme draak (met vurige tongen) om zich heen likkende, verbrandde hij flink ³⁾ die uiterst onbeschaaftde zuidelijke streek. Na zeer veel buit behaald en dat aan zijn dienaren geschonken te hebben, nam hij, onder de brahmanen en asceten, den roem alleen voor zich.

28. Door eerezucht beziel, trok hij daarna, in den jare 957 van Çaka ⁴⁾, op den 13^{den} van de eerste helft der maand

1) D. i. „voeten" en vermoedelijk tevens „voetknechten". Râwana, het veelhoofdige monster, had namelijk, zooals men weet, 20 armen en het schijnt dat de dichter zich daarom gerechtigd heeft geacht hem ook het meer dan gewone getal voeten toe te kennen. Het bewijs dat met „voet" hier ook „voetknecht" bedoeld is, kan ik niet geven. Anders kan *adhamâṅga* ook beteekenen „iemand van een gemeen lichaam", hetgeen ietwat zonderling klinkt.

2) *Asmin* is een stoplap, daar het hier noch „in dit" noch „in ditzelfde" kan beteekenen.

3) *Dakṣinât* dient meer om een woordspeling met *dakṣinâm* mogelijk te maken dan om de kracht en fraaiheid der schildering te verhoogen.

4) *Lapana* is een synoniem van *mukha*, mond. Daar *mukha* alleen in den zin van „opening" het getal 9 aanduidt, is het gebruik van *Lapana* meer dan gewaagd. Maar wat doet een dichter al niet om de maat?

Bhâdrapada, op eenen goeden Woensdag, naar het Westen, met een ontelbaar leger van strijdvaardige en krachtige manschappen. Onder de toejuiching der wereld behaalde hij eene volkomen overwinning op den koning, Wijaya geheeten.

29. En in dat jaar 957 van Çaka, op den 8sten der donkere ¹⁾ helft van de maand Kârttika, des Donderdags, werd de koning Wijaya door diens eigen troepen gevangen genomen — dank zij de aanwending van de middelen van staatskunst, zooals die in het leerboek van Wishnugupta ²⁾ geleerd worden, — en sneefde hij onmiddellijk daarop.

30. In den jare 957 ³⁾ na den Çakavorst, op den laatsten van Kârttika, des Donderdags, plaatste de edele Doorluchtige Koning van het eiland Java zegepralend zich op den van juweelen flonkerenden troon, nadat hij zijne voeten gezet had op het hoofd zijner vijanden.

31. Thans, na het Oosten, Zuiden en Westen veroverd en alle vijanden verslagen te hebben, na alleenheerscher geworden te zijn van het gansche land, wordt Zijne Majesteit Er-laŋga door de koninklijke Fortuin, welke geen anderen vermag aan te zien, dicht in hare schoone armen gekneld.

32. Nadat hij zijne vijanden door groote geestkracht, door zijne heldendaden, alsook door allerlei middelen van staatskunst, ten onder gebracht had, heeft Zijne Majesteit Er-laŋga nu hij een groot vorst geworden was, aan de helling van

1) Er zal wel *sita* voor *siti* te lezen zijn. In dit geval luidt de vertaling: der *lichte* helft.

2) Wishnugupta is de Indische Macchiavelli, wiens leerboek over staatsmanskunst onmisbaar geacht werd voor alle diplomaten. Er is van het Indische stelsel van staatsmanswijsheid veel kwaads te zeggen, maar de lessen daarin vervat worden ook buiten Indië thans nog getrouw in acht genomen.

3) Uit het verband volgt noodzakelijk dat *maka*, hetwelk volkomen duidelijk te lezen is, „zeven” moet aanduiden. In de woordenboeken wordt een woord *maka* vermeld, maar niemand weet de beteekenis er van. Zoo *maka* geen schrijffout is — en het is moeielijk te zien uit welk ander woord voor zeven het hier zou kunnen staan — dan moet *maka* iets beteekenen wat kan gebezigd worden om gezegd cijfer aan te duiden. Daarvoor komen zooveel begrippen, bijv. berg, muziknoot, versmaat, paard, ziener, in aanmerking, dat men er moeielijk naar kan raden welke van die allen bedoeld kan geweest zijn. Even gewaagd zou het wezen te veronderstellen dat de dichter *maka* nam in den zin van *ma*, en omdat dit een naam eener muziknoot is, de vrijheid zich veroorloofde *maka* gelijk te stellen met „muziknoot” (getalwaarde 7).

den heerlijken berg Pûgawat eene heilige kluizenarij laten maken, hetzij om zijne macht te toonen of uit onverbreekelijke trouw aan eene gelofte om de goden gunstig te stemmen en te bevredigen.

33. Hoorende van deze weêrgalooze koninklijke kluizenarij, welke niet voor Indra's lusthof behoeft onder te doen, wedijveren de menschen onophoudelijk om er heen te gaan en staren zij (alles) aan met oogen die van verbazing trillen; zij brengen kransen, enz. als blijken van hun ingenomenheid en hebben den mond vol van den lof van dezen uitnemenden vorst, dien zij als eene Zon onder de fiere (heerschers) achten en om zijnen luister vereerenswaardig noemen als een Manu.

34. Moge de gemeente der burgers op het pad der deugdzamen wandelen! moge de wandel der staatsdienaren gerecht zijn! Mogen de asceten streven naar het heil aller wezens! (En) ten aanzien van den koning zelven is onze bede: »Daar het aan Zijn leven en aan Zijn bestuur des lands te danken is dat deze (allen) in gerechtigheid kunnen gedijen, moge Zijne Majesteit Erlaṅga-Dewa daarom nog lang leven!»

॥स्वस्ति॥

- त्रिभिरपि गुणैरुपेतो नृणाव्विधाने स्थितौ तथा प्रत्ये
अगुण इति यः प्रसिद्धस्तस्मै धात्रे नमस्ततम् ॥ (1)
- अगणितविक्रमगुरुणा प्रणम्यमानस्तुराधिपेन सदा
(अ)पि यस्त्रिविक्रम इति प्रथितो लोके नमस्तस्मै ॥ (2)
- य स्थाणुरप्यतितराय्यथेप्सितार्थप्रदो गुणैर्जगताम्
कल्पद्रुममतनुमथः करोति तस्मै शिवाय नमः ॥ (3)
- कीर्त्याखण्डितया धिया करुणया यस्त्रीपरवन्दध-
च्चापाकर्षणतश्च यः प्रणिहितत्तीव्रङ्कलङ्करे
यश्चासच्चरिते पराङ्मुखतया शूरो रणे भीरुतां
स्वैर्दोषान्भजते गुणैस्स जयतादर्लङ्गनामा नृपः ॥ (4)
- आसीन्निर्जितभूरिभूधरगणो भूपालचूडामणिः
प्रख्यातो भुवनत्रयेपि महता शौर्येण सिंहोपमः
येनोर्वी सुचिरन्धृतामितफला लक्ष्मीन्दधौ गवरी
सश्रीकीर्तिवलान्वितो यवपतिश्श्रीशानतुङ्गाक्षयः ॥ (5)

तस्यात्मजाकलुषमानसवासरम्या
हंसी यथा सुगतपक्षसह्यभवद्या
सा राजहंसमुदमेव विवर्द्धयन्ती
श्रीशानतुङ्गविजयेति रराज राज्ञी ॥ (6)

मन्दाकिनीमिव तदात्मसमां समृद्ध्या
क्षोरार्णवः प्रथितशुद्धिगुणान्तरात्मा

ताञ्चाकरोत्प्रणयिनोन्नयनाभिनन्दी

श्रीलोकपालनृपतिर्नरनाथनागः ॥ (7)

तस्मात्प्रादुरभूत्प्रभाववि(श)दो भूभूषणोद्भूतये

भूतानाम्भवभावनोद्यतधिया क्षमाम्भावयन्भूतिभिः

शौरिश्चाप्रतिमप्रभाभिरभयो भास्वानिवाभ्युद्यत-

श्शत्रूणामिभकुम्भकुम्भदलने पुत्रः प्रभुर्भूभुजाम् ॥ (8)

श्रोमकुटवङ्गशवर्द्धन इति प्रतीतो नृणामनुपमेन्द्रः

श्रीशानवङ्गशतपनस्तताप शुभ्रम्प्रतापेन ॥ (9)

तस्याधिपस्य दुहितातिमनोज्ञरूपा

मूर्तेव भाव(?)गुणतो यवराजलक्ष्मीः

द्वीपान्तरेपि सुभगेन बभूव पित्रा

नाम्ना कृता खलु गुणप्रियधर्मपत्नी ॥ (10)

आसीदसावपि विशिष्टविशुद्धजन्मा

राजान्वयादुदयनः प्रथितात्प्रजातः

तां श्रीमतीव्विधिवदेव महेन्द्रदत्ता-

व्यक्ताह्वयो नृपसुतामुपयच्छते स्म ॥ (11)

श्रेष्ठः प्रजासु सकलासु कलाभिरामो

रामो यथा दशरथात्स्वगुणैर्गरीया-

न्सम्भावितोन्नतगतिर्महसा मुनीन्द्रै-

रेर्लङ्गदेव इति दिव्यसुतस्ततोभूत् ॥ (12)

श्रीधर्मवंश इति पूर्वयवाधिपेन

सम्बन्धिना गुणगणश्रवणोत्सुकेन

आहूय सादरमसौ स्वसुताविवाह-

न्दाक् सर्वथा प्रथितकोर्तिरभून्महात्मा ॥ (13)

अथ भस्मसादभवदाशु तत्पुर-

म्पुरुहूतराष्ट्रमिव मुच्युतं चिरं (?)

तलिना - लेन खलु किङ्करैर्विशा (l. शां)

स नरोत्तमैरुपहितो वनान्यगात् ॥ (14)

शाकेन्द्रेथ - लोचनाग्निवदने याते महावत्सरे
माघे मासि सितत्रयोदशतिथौ वारे शशिन्युत्सुकैः
आगत्य प्रणतैर्जनैर्द्विजवरैस्साश्चासमभ्यर्थित-

श्रीलोकेश्वरनीरलङ्घनृपतिः पादोत्पुतात्ताङ्गितिम् ॥ (15)

सम्राज्यदोक्षितमिमनृपतिन्निशम्य

शक्त्या जितारिणिकरन्निवहो रिपूणाम्

अद्यापि तद्भुजभुजङ्गतलस्य बिभ्य-

दभ्यस्यतीव (चप)लवमभूतपूर्वम् ॥ (16)

भूयांसो यवभूभुजो बुभुजिरे पृथ्वीव्विपक्षेर्थिन-

स्सामर्थ्यान्नृपजन्मनो नु(?)बुभुजस्त - नरेन्द्रासने

तित्तं श्रीजललङ्गदेवनृपतिर्वश्याधि(नाथा)ग्रणी-

र्भो अङ्गे स भुनक्ति केवलमरिन्द्वन्द्वमन्भूतले ॥ (17)

भूभृन्मस्तक(स)क्तपादयुगलस्सिंहासने संस्थितो

मन्त्रालोचनतत्परैररुहस्तम्भाषितो मन्त्रिभिः

भास्वद्विर्ललनान्वितो निविशते वीरैः परोतो भृशं

ज्योतिस्तस्य पराजये विजयवच्चित्रीयते सत्ततम् ॥ (18)

पुत्रान्मामतिवत्सलोपि सहसा त्यक्त्वा मदीयः पति-

स्वर्गस्त्रोगमनो - - - - - आज्ञाविधेयस्तव

ख्यातस्त्वभुवने दयालुकृदयस्तेन्या प्रवृत्तिः कथम्

हा राजन् वा कपेत्यरेर्वनितया - - - - - या लप्यते ॥ (19)

कश्चिन्मुमुक्षु - - - - -

- वातये धनमलानि महानरातिः ।

कश्चित्त्रिविष्टपमुखानृवरस्य मन्त्रा-

न्सम्प्राप्य शिष्य इव तेन कृतस्त आसीत् ॥ (20)

तुङ्गा - भुवनत्रयस्य मह - - - - -

किं बन्धा न चिकीर्षया ह - - - - - किं तय्यतेस्ते रसः